

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2022.2>

А. М. Маковецький
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-5593-6207

ПОНЯТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В статті досліджуються актуальні питання визначення права власності територіальних громадам за законодавством України. Зазначається, що відповідно до чинного законодавства України, територіальні громади на сьогодні є первинними суб'єктами місцевого самоврядування, та разом з тим головним носієм функцій та повноважень місцевого самоврядування. Так, територіальні громади через утворені органи місцевого самоврядування самостійно вирішують питання місцевого значення та здійснюють право власності від імені українського народу, в межах відповідного адміністративно-територіального устрою.

В статті аналізується визначення як права власності взагалі, так і права власності територіальних громад за законодавством України. Власність трактується як присвоєння майна (матеріальних об'єктів та продуктів виробництва), за допомогою певної суспільної форми, що відображає таке ставлення особи до майна, коли особа вважає це майно своїм за умови, що інші особи вважають дане майно чужим.

В статті акцентується увага на тому, що з часу створення територіальних громад, останні отримали відповідні повноваження здійснювати розпорядження майном територіальних громад, комунальною власністю, землями державної власності, розташованими на території територіальних громад, окрім того майна та земельних ділянок, які відповідно до законодавства належать до земель державної власності. Разом з тим, територіальним громадам надано право на здійснення контролю за ефективним використанням земельних ділянок державної власності, завдяки чому здійснюється надходження до місцевого бюджету.

Отже, зважаючи на положення чинного законодавства України, відмічається, що за загальним визначенням «право власності» розуміється як нормативно закріплена і гарантована державою можливість суб'єкта (фізичної або юридичної особи) чи колективного суб'єкта (у нашому випадку територіальних громад) здійснювати найповніше панування над річчю (майном) у вигляді володіння, користування, розпорядження та отримання плодів і доходів від неї, що є реалізованою ідеєю свободи і справедливості у сфері розподілу і присвоєння матеріальних благ.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, право власності, право комунальної власності, територіальні громади, набуття права власності, власність.

Makovetskyi A. M. THE CONCEPT OF PROPERTY RIGHTS OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article examines the topical issues of determining the property rights of territorial communities under the legislation of Ukraine. It is noted that according to the current legislation of Ukraine, territorial communities are currently the primary subjects of local self-government and, at the same time, the primary bearer of functions and powers of local self-government. Thus, through the formed bodies of local self-government, territorial communities independently resolve issues of regional importance and exercise property rights on behalf of the Ukrainian people within the limits of the relevant administrative-territorial system.

The article analyses the definition of property rights in general and property rights of territorial communities under the legislation of Ukraine. Ownership is interpreted as the appropriation of property (material objects and production products) utilising a particular social form, which reflects a person's attitude to property when a person considers this property his own, provided that other persons consider this property to be someone else's.

The article focuses on the fact that since the creation of territorial communities, the latter has received the appropriate authority to dispose of the property of territorial communities, communal property, state-owned lands located on the territory of territorial communities, in addition to the property and land plots that, according to the legislation, belong to state-owned lands. At the same time, territorial districts are given the right to exercise control over the effective use of state-owned land plots, thanks to which income is provided to the local budget.

Therefore, taking into account the provisions of the current legislation of Ukraine, it is noted that according to the general definition, "property right" is understood as a normatively established and guaranteed by the state the ability of a subject (natural or legal person) or a collective issue (in our case, territorial communities) to exercise the fullest dominion over a thing (property) in the form of possession, use, disposal and receiving fruits and income from it, which is a realised idea of freedom and justice in the sphere of distribution and appropriation of material goods.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, property right, communal property, territorial communities, acquisition of property right, property.

Постановка проблеми. Щодо поняття «власність», то історично склалася певна форма присвоєння особою, в основному, матеріальних благ, які перебувають у володінні цієї особи [5, с. 95].

Стаття 316 ЦК України надає визначення поняття «права власності», зокрема: «правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за власною волею, незалежно від волі інших осіб» [3].

Власність трактується як присвоєння майна (матеріальних об'єктів та продуктів виробництва), за допомогою певної суспільної форми, що відображає таке ставлення особи до майна, коли особа вважає це майно своїм за умови, що інші особи вважають дане майно чужим.

Це означає, що інші особи повинні утримуватися від будь-яких посягань на чуже майно, отже, і на волю власника цього майна його мати. Право власності зобов'язує всіх власників даного майна утримуватися від порушень прав власника. Своє право на майно власник здійснює завжди своєю владою та у своєму власному інтересі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як О.А. Вівчаренко, К.М. Некіт, І.І. Каракаш, О.С. Комарова, О.М. Ковальова, О.В. Ольшанський, Г. А. Борщ, В.М. Вакуленко, Н.М. Гринчук, Ю.Ф. Дехтяренко, О.С. Ігнатенко, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук, В.В. Юзефович, Є.О. Харитонов та інші.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз нормативно-правових актів України, які регламентують правовідносини щодо права власності територіальних громад.

Викладення основного матеріалу. Будь-які права вважаються похідними від правил, що є частинами інститутів [9, с. 111–115]. Правом (або правомочністю) є така сукупність дій, яку суб'єкт, дотримуючись правил, може здійснювати. Права власності суб'єкта, відповідно – суть дії, які він може здійснити з тими чи іншими об'єктами, як речовинного, так і нематеріального характеру. Названа можливість коріниться в тих інститутах, які існують у відповідному співтоваристві.

Виходячи з поняття права власності, ми можемо охарактеризувати його об'єкт як сукупність «фізичних» та «інституційних» властивостей. Перші визначають потенціал використання об'єкта для досягнення тих чи інших цілей суб'єктів, другі – соціальні можливості такого використання, або доступ до об'єкта. Дійсно, за відсутності доступу до об'єкта не можна задовольнити жодної з потреб суб'єкта. Зрозуміло, що доступ тут – досить широке поняття.

Якщо об'єкти поза соціумом – за сукупністю набувають «фізичні» властивості, то всередині соціуму деякі з них, рідкісні та корисні, набува-

ють характеру економічних благ, «наближаючись» до тих чи інших «інституційних» властивостей, зокрема права власності. У цьому сенсі можна сказати, що об'єкти, щодо яких взаємодіють суб'єкти, являють собою не лише «сукупність» фізичних властивостей, а й «сукупність» права власності. Якщо ж не відрізняти власність як об'єкт ПС і самі права власності, це означатиме неможливість розділення «обміну благами» та «обміну правами на них». Тим самим ми прийдемо до прямого протиріччя з господарською практикою: прикладом може бути організація обмінів на ф'ючерсних ринках, де сам товар відсутній, а купуються (обмінюються на гроші) тільки права на нього.

Детальний перелік правочинів, що відображає англосаксонську правову традицію щодо визначення права власності запропонував англійський вчений А. Оноре [11, с. 112–128].

1. Право володіння, суть якого – у захищеній темою чи іншим гарантом (а кінець кінцем і державою) можливості здійснити фізичний контроль над річчю. «Дана правомочність лежить в основі винятковості права власності. Якщо немає права володіння (незалежно від того, кому воно належить), то безмістовним стає і сам термін «власність»» [4, с. 3–8].

2. Право користування, що полягає в отриманні від речі якоїсь вигоди, безпосередньої (річ може бути спожита в якості, наприклад, продукту харчування) або непрямой користі для споживача (наприклад, для створення інших корисних промов).

3. Право управління включає можливість вибору напрямків використання речі, а також визначення порядку доступу до ресурсу того чи іншого кола осіб.

4. Право на дохід, який отримується як з безпосереднього користування річчю, так і з користування речами іншими суб'єктами (наприклад, здача в оренду квартири).

5. Право на капітальну вартість, тобто можливість дарування, продаж, зміни форми або знищення блага.

6. Право на безпеку, або захист від експропріації.

7. Право на передачу речі у спадок.

8. Безстроковість означає відсутність будь-яких тимчасових кордонів у здійсненні правочинів.

9. Заборона використання шкідливого. Це правомочність є «негативним» правом, яке не дозволяє використовувати річ таким чином, щоб це завдало шкоди іншим особам, їх майну тощо.

10. Відповідальність як стягнення, тобто можливість відчувувати речі на сплату боргу.

11. Кінцеві права. Їхня суть полягає в «кінцевому» контролі над річчю, який залишається, коли щодо неї реалізовані (зокрема, передані іншим) інші права власності. Прикладом можуть бути права власників фірми на залишковий дохід,

який залишається після відрахування з валового доходу всіх виплат за укладеними контрактами та сплати податків держави.

Незважаючи на надмірність переліку («негативне» право – заборона шкідливого використання – реалізується через законодавство про ненавмисне заподіяння шкоди), він дає ясне уявлення про широке різноманітне право власності: адже перелічені правомочності – типи конкретних дій, які можуть здійснювати володарі тих чи інших прав власності, а не самі дії. Тим самим характеристика власності через ту чи іншу сукупність прав власності дає дуже широкі можливості для опису конкретних ситуацій, які складаються та можуть скластися у господарській практиці.

В історичному плані можна виділити два підходи, що склалися в різних суспільствах та країнах за питанням визначення та дослідження власності:

1) власність трактується як набір прав власності, зміни у складі яких виявляються наслідком змін економічних правил; при цьому на передній план виступає питання про те, як, у формі яких конкретних правочинів суб'єкт є власником;

2) власність трактується як нерозчленоване ціле; при цьому на передній план виступає питання про те, хто є власником. Інший підхід заснований на континентальній правовій традиції, представлений ще у Кодексі Наполеона.

Наслідками розвитку континентальної традиції були: 1) трактування власності як речей; 2) формальна неподільність майнових прав. Ці традиції присутні у сучасному українському законодавстві. Так, у Цивільному кодексі України основному юридичному акті цивільного законодавства, де у ст.ст. 316, 317 визначено, що «особа володіє правом власності на майно, яке особа здійснює відповідно закону на свій розсуд, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна» [3].

Разом з тим, ЦК України визначає, що суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин. Тобто, з положення ст. 318 ЦК України можна стверджувати, що територіальні громади є учасниками цивільних відносин, а отже й суб'єктами права власності.

Відповідно до статті 41 Конституції України, «кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності. Право приватної власності набувається у порядку, визначеному законом. Право приватної власності непорушне». Це підтверджує і стаття 321 ЦК України «Непорушність права власності», де записано: «1. Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його

здійсненні. 2. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у її здійсненні лише у випадках та у порядку, встановлених законом» [1].

Власність в економічному сенсі може бути визначена як сукупність історично визначених майнових відносин щодо володіння, користування та розпорядження засобами виробництва та предметами споживання. Як вже зазначалось, ЦК України у статті 317 «Зміст права власності» встановлює: «Власнику належить право володіння, користування та розпорядження своїм майном» [3]. Право володіння – це юридична можливість фактичного впливу на майно. Право користування – це юридична можливість отримання власником споживчих властивостей майна. Право розпорядження – це юридичне право визначати долю майна, у тому числі зміну власника цього майна.

Власник може відмовитися від майна, але необхідно, щоб зрозуміло було висловлено його бажання відмовитися від права власності на нього і щоб про це стало відомо іншим особам.

Стаття 13 Конституції України передбачає рівність усіх суб'єктів права власності перед законом. Це передбачається і статтею 319 ЦК України, в якій записано: «1. Власник володіє, користується і розпоряджається своїм майном на власний розсуд. 2. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, що не суперечать закону. 3. Всім власникам забезпечуються рівні умови для здійснення своїх прав. 6. Держава не втручається у здійснення власником права власності» [1].

ЦК України у статті 320 «Використання власником свого майна для провадження підприємницької діяльності» встановлює: «Власник має право використовувати своє майно для провадження підприємницької діяльності, крім випадків, встановлених законом».

При провадженні власником підприємницької діяльності на законних підставах усі суб'єкти (у тому числі й держава) не повинні йому заважати.

У цій ситуації розглядається питання про право власності, яка стала нікчемною, яка не є цінністю.

З часу створення територіальних громад, останні отримали відповідні повноваження здійснювати розпорядження майном територіальних громад, комунальною власністю, землями державної власності, розташованими на території територіальних громад, окрім того майна та земельних ділянок, які відповідно до законодавства належать до земель державної власності. Разом з тим, територіальним громадам надано право на здійснення контролю за ефективним використанням земельних ділянок державної власності, завдяки чому здійснюється надходження до місцевого бюджету.

Отже, зважаючи на положення чинного законодавства України, відмічається, що за загальним

визначенням «право власності» розуміється як нормативно закріплена і гарантована державою можливість суб'єкта (фізичної або юридичної особи) чи колективного суб'єкта (у нашому випадку територіальних громад) здійснювати найповніше панування над річчю (майном) у вигляді володіння, користування, розпорядження та отримання плодів і доходів від неї, що є реалізованою ідеєю свободи і справедливості у сфері розподілу і присвоєння матеріальних благ.

Водночас, під «правом володіння» розуміється необхідна складова змісту суб'єктивного права власності, що полягає у можливості утримувати річ у своєму володінні, ставитися до речі як до своєї, що є початковим порівняно з володінням інших осіб. Під «правом користування» розуміється можливість власника вживати річ для своїх потреб, експлуатувати її для досягнення тих чи інших цілей, зокрема для задоволення потреб. Також «право користування», що належить власнику, є первісною і найширшою за обсягом. Під «правом розпорядження» розуміється найбільш характерна змісту права власності можливість визначати юридичну долю речі у вигляді її споживання, відчуження, передачі у тимчасове володіння і користування, знищення тощо.

В науковій літературі визначено, що «правом власності є система правових норм, що регулюють відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном його власником». Зазначену думку та визначення підтримують у своїх наукових дослідженнях багато українських науковців цивілістів таких.

Так, Резніченко С.В. вважає, що «право власності є вадливим інститутом правової системи, та який зазначив, що при формулюванні поняття «право власності» слід виділяти специфічні ознаки, що дасть відмежити «право власності» у розумінні «права привласнення» від інших прав на майно, які набуває особа шляхом привласнення» [8, с. 80–81].

Некіт К.Г. у своїх дослідженнях звернула увагу на визначення поняття «право власності», яке існує у цивільному законодавстві окремих країн ЄС, зокрема «за положеннями ЦК Франції (ст. 544), поняття «право власності» визначено як повноваження користування і розпорядження найбільш абсолютним чином, при цьому володіння охоплене повноваженнями користування» [6, с. 39–43]. Водночас, науковець звертає увагу, що «підхід визначення «права власності» за цивільним законодавством Німеччини, відрізняється від згаданого вище, тим, що перерахування всіх повноважень власника представляється неможливим так-як такої необхідності не має. Так, за ЦК Німеччини «право власності» розуміється як повноваження власника майна, розпоряджатися своїм майном і усувати третіх осіб. Тобто, власність є набагато більшим, ніж сума володіння, користування та розпорядження». За результатами дослідження, нау-

ковець запропонувала звести зміст права власності до наступного формулювання: «Власнику дозволено робити з річчю все, що не заборонено. У визначених законом випадках власник може вчиняти лише дії, які дозволені законом» [6, с. 39–43]. Разом з тим, науковцем було запропоновано об'єднати положення про зміст та здійснення права власності у межах однієї статті ЦК України, зокрема «шляхом виключення ст. 319 доповнити та викласти у новій редакції ст. 318, в якій назву буде визначено як «зміст та здійснення права власності», а положення самої статті будуть визначати права власника, забезпечення рівних умов здійснення останнім своїх прав, та заборона втручання у таке здійснення права власності» [6, с. 39–43].

Деякі науковці зазначають, що «виходячи з повноти та абсолютного характеру права власності, власник майна має своє, незалежне право розпоряджатися цим майном, при цьому власник, розпоряджаючись майном, зобов'язаний враховувати права та інтереси інших, а також особливості об'єкта власності» [7, с. 3–9].

Згідно з найбільш поширеним визначенням, що збігається з життєвим уявленням про право власності, «останнє є необмеженим і винятковим пануванням особи над річчю, і здійснюється суб'єктом вільно» [10, с. 342].

Здійснений вище аналіз, дає можливість сформулювати визначення поняття «право власності територіальних громад». Так, право власності територіальних громад слід визначити як систему правових норм, регулюючих відносини територіальних громад від органів місцевого самоврядування відносно здійснення права володіння, користування та розпорядження майном комунальної власності, яке знаходиться на території обслуговування цієї територіальної громади та як правило, передано територіальним громадам державою у порядку, встановленому законом.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44 (Із змінами і доповненнями, внесеними законами України протягом 2003-2022 років). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030435?an=845618>
4. Баєва О. І. Теоретичні основи формування поняття «власність»: історичні аспекти основних положень та системний аналіз. Економічна теорія та економічна думка. *Інфраструктура ринку*. Вип. 33. 2019. С. 3–8.
5. Лісовий В. Власність. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.)

та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. URL: <https://cdnpdf.com/embed/70864-filosofskij-enciklopedichnij-slovník#dflip-flipbookContainer/101/>

6. Некіт К. Г. Зміст та здійснення права власності: перегляд парадигми. *Офіційна концепція оновлення Цивільного кодексу України : проблемнопрактичної реалізації* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 25 лютого 2021 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонові. Одеса : Фенікс, 2021. С. 39–43.

7. Пацурківський Ю. Правовий режим власності: поняття та зміст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 6. С. 3–9.

8. Резніченко С. В. Суб'єктивне право власності за чинним цивільним законодавством. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. №1. С. 80–81.

9. Сорока О. О. Проблеми регулювання форм права власності в Україні. *Цивілістика, господарське право. Право і суспільство*. 2015. № 4, частина 3. С. 111–115.

10. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. / О. В. Дзера, Д. Б. Боброва, А. С. Довгерт та ін. ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. 2-е вид., допов. і перероб. К. : Юрінком Інтер, 2004. С. 342.

11. Honore A. M. Ownership. In *Oxford essays in jurisprudence* / ed. by A.W. Guest. Oxford : Oxford University Press, 1961. P. 112–128.